

MÜTAREKE DÖNEMİNDE İTİLAFLI DEVLETLERİNİN MÜDAHALELERİ (30 Ekim 1918-15 Mayıs 1919)

Mustafa BUDAK*

Mondros mütarekesi'nin imzalanmasından sonra İtilâf Devletleri Osmanlı Devleti'nin topraklarını işgale başlamışlardı. 3 Kasım 1918'de Musul, 9 Kasım'da İskenderun İngilizler tarafından işgal olunmuş; 13 Kasım'da da İtilâf donanmaları askerî kontrol amacıyla İstanbul'a gelmişlerdi. Tabiatıyla bunu da "sadece mütareke" olmasına rağmen mütarekenin 7. maddesine¹ dayanarak gerçekleştirmişlerdi.

Oysa, mütareke sonrasında İstanbul'da resmî ve sivil çevrelerde Osmanlı topraklarının işgal edilmeyeceği ve yapılan mütarekenin "hafif" olduğu yönünde iyimser bir hava vardı. Nitekim, Sadrazam Ahmed İzzet Paşa, 2 Kasım 1918'de, ordulara, vilâyetlere ve bağımsız livâlara gönderdiği telgraf genelgesinde, Osmanlı Devleti'nin imzaladığı mütarekenin diğer müttetiklerinin imzaladığı anlaşmalardan daha hafif olduğunu düşünüyordu². Yine aynı günlerde, Mondros'a giden Osmanlı hey'etinde yer almış olan Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet Bey, aynı iyimser yaklaşım içinde 7. maddenin mütarekede yazıldığı şekilde uygulanacağı kanaatindeydi³. Mondros'da Osmanlı heyetine başkanlık etmiş olan Rauf Bey

* Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

1 Bu konuda bkz., *Takvim-i Vekâyi*, Nr.3384, 3 T.sani 1334; Ali Fuad Türkgeldi, *Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Ankara 1948, s.69-73; *Türk İstiklal Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı I*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1992, s.47-49.

2 Ahmed İzzet Paşa, sözkonusu telgraf genelgesinde "...Manzûme-i ittifâkiyyemizin ve bilhassa bizim itirâfa mecbûr olduğumuz mağlûbiyet ve bîtâbi-i 'azîme ve şu harb-i umûmî badire-i 'uzmâsında mecbûr-ı mütareke olan hükûmâta imlâ etdirilen şerâite nisbetle mevadd-ı mütarekenin hafif olduğuna nazaran..." demek ve ayrıca imzasına hazır olduğumuz bir barış anlaşmasında başarılı olacağımızı da ümit etmekteydi. Bkz., *TV*, Nr.3384, 3 T.sani 1334.

3 Aynen Reşad Hikmet Bey'in ifadesiyle " 5. ve 7. maddelerde hakimiyetimizi tamamen tatbik edüp umûr-ı dahiliyyemize müdahale olunduktan sonra bu işgalin ne olduğunu sorduk. Cevâben "Boğazlardan geçeceğiz.. Emniyetimizi muhal bir hal zuhûrunda tedâbîr-i müdâfaa ittihaz etmektedir." cevabını vermişdir. Bu madde böyle bir hal zuhûrunda hal-i tatbikdir.", R.Hikmet Bey'in mütareke şartları hakkında Osmanlı basınında yaptığı açıklamalara dair

(Orbay) de İstanbul'da gazetecilere yaptığı açıklamalarda, İngiliz dostluğuna ve de Mondros'da kendine verilen sözlere güvenerek, İtilâf Devletlerinin mütarekenin uygulanmasında "...itidal ile hareket edip millî izzet-i nefsimizi incitmekten..." çekinecekleri ümidindeydi⁴.

Ancak İtilâf Devletleri, Mondros'da Osmanlı Devleti temsilcilerine dikte ettirdikleri mütarekeyle⁵ I.Dünya Savaşı sırasında aralarında yaptıkları gizli anlaşmaları gerçekleştirmek amacındaydılar⁶. Bunun için de adı farklı da olsa bir bahane bulunarak Osmanlı Devleti'ne ait stratejik bazı yerlerin başlangıçta işgal edilmesi gerekiyordu. Özellikle İngilizler, Osmanlı Devleti'nin anahtarı olarak gördükleri Boğazların mutlaka işgalini düşünüyorlardı. Bu amaçla olsa gerek, İngilizler, henüz mütareke şartları Londra'da tartışılırken, Osmanlıların Kafkasya, Kuzeybatı İran, İskenderun ve Musul gibi stratejik yerleri boşaltmalarını sağlayacak gücün İstanbul önelerine gönderilecek İngiliz donanması olacağını hesaplamışlardı⁷. Hemen belirtelim ki; bu tutum, İngilizlerle sınırlı kalmamış; diğer İtilâf Devletleri de Osmanlı Devleti ile mütareke imzalamalarına rağmen onu işgal antlaşması gibi algılamışlar⁸; bunu yaparken de -İtilâf devletlerinin hepsinin tavrı aynı- bir taraftan suistimâla açık maddelerden yararlanırken öte taraftan da mütareke maddelerindeki bazı kelimeleri kendi çıkarlarına göre yorumlayarak hareket etmişlerdi⁹.

Buna rağmen İtilâf Devletleri (özellikle İngilizler) mütarekenin imzalanmasından dolayı Osmanlı başkentinde esen iyimser havadan pek memnun değillerdi ve bunu, Türklerin bir Şark kurnazlığı şeklinde değerlendiriyorlardı. Nitekim İngiliz Dışişleri Bakanı James Balfour, İstanbul'a büyükelçi seviyesinde atanan Amiral Calthorpe'a gönderdiği 9 Kasım 1918 tarihli talimâtında mütareke şartlarının Türklerin lehine olduğu ve uzlaşarak belirlendiği şeklindeki izlenimin bertaraf

Harbiye Nezareti'nden 9. Ordu Komutanlığı'na gönderilen 4.11.1334 tarihli tahrirat, *Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı (ATASE) Arşivi*, Kıs 253, Dos 5-5, Fih 45.

⁴ Rauf Bey'in Hatıraları, *Yakın Tarihimiz*, II/16, İstanbul 1962, s.81-82.

⁵ Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'dan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)*, 2.baskı, TTK Yayını, Ankara 1989, s.12.

⁶ Yuluğ Tekin Kurat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması*, Ankara 1976, s.12-14

⁷ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, Mutlakiyete Dönüş (1918-1919)*, I, Cem Yayınevi, İstanbul 1992, s.58.

⁸ Mesela, Fransız General Brunoust'un 21 Kasım 1918'de Osmanlı Harbiye Nezareti'ne gönderdiği bir yazıyı "Türkiye'de İtilâf İşgal Kuvvetleri Komutan Yardımcısı" sıfatıyla imzalamış olması oldukça anlamlıydı. Bkz., *Mondros Mütarekesi ve Tabikatu*, I, s.183.

⁹ Bu durumu Ahmed İzzet Paşa, hatıratında şöyle anlatıyordu: "... Bir de kontrol deyimimin İngilizce anlamı, bizim bildiğimiz gibi olmayıp adeta hüküm, kumanda ve tasarruf anlamına geldiğini daha sonra iddia olunarak bu yüzden de bir hayli müdahalelere kalkışılmış; sözgelimi, telsiz-telgraf istasyonlarının kontrolünü biz tabii olarak haberleşmenin kontrolü hakkı sanarken, bunlara büsbütün elkonulmuştur.", A.İzzet Paşa, *Feryadım*, II, (Yayına Hazırlayanlar: Süheyl İzzet Furgaç-Yüksel Kanar), Nehir Yayınları, İstanbul 1993, s.29.

edilmesini istemiş ve "... Mısır ve Hindistan'daki Müslüman tebaamız Türklerin tamamıyla yenildiklerini anlayacaklarından bu hal, Panislamizm'e umumiyetle İslam'ın politikaca işletilmesine karşı öldürücü bir darbe olacaktır."¹⁰ demek suretiyle Mondros mütarekesinin sadece Osmanlı Devleti'nin tasfiyesine değil, -Balfour'un deyişiyle nihai hesabının görülmesine değil- daha geniş ölçekte bütün İslam dünyasına yönelik negatif anlamda siyasal-psikolojik amaca hizmet etmesinin planlandığını ortaya koymaktaydı. Aynı şekilde İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiser Vekili Tom Hohler, 5 Aralık 1918'de İngiliz Dışişleri Bakanlığı Doğu Masası Şefi George Kidston'a yazdığı mektupda, İstanbul'un Türkler tarafından yönetilmesine son vermek için mütareke şartlarından yararlanılması gereğinden de söz etmişti¹¹.

Anlaşılan o ki İtilâf Devletleri, Mondros mütarekesi'ni Osmanlı Devleti'ne imzalatmak suretiyle bir taraftan altı yüzyıllık bir devleti kendi emperyalist/paylaşım tasarılarına göre ortadan kaldırma yolunda uygun bir ortam bulurlarken, diğer taraftan da, kendi sömürgeleri ile fiilen işgal altında tuttukları Osmanlı topraklarında yaşayan Müslümanların Osmanlı Devleti'ne olan güvenlerinin yok edilmesini öngürmüştü. Bundan dolayıdır ki, stratejik kabul ettikleri Musul, İskenderun ve İstanbul gibi yerleri, askeri kontrol amacıyla işgal etmişlerdi.

Hemen belirtelim ki, bu durum İtilâf Devletleri'nin mütarekeye bakışıyla ilgiliydi ve o da askerî nitelikteydi. Bunu, İstanbul'da bulunan İtilâf Devletleri temsilcilerinin/ Yüksek Komiserlerinin sadece askerî konularda yetkili kılınp siyasî ilişki ve sorunlardan uzak durulmasının istenmesi de açıkça göstermekteydi. İngiltere'nin İstanbul'daki Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe'a 9 Kasım 1918'de gönderilen bir talimatta, kendisinin Osmanlı ve Britanya hükümetleri arasında mütareke'nin uygulanması ile Türkiye'deki İngiliz çıkarlarının korunması için resmî iletişim kanalı olacağı emredilmiş ve Türkiye ile İtilâf Devletleri arasında aslında bulunan bütün meselelerin barış konferansına bırakılması gerektiği bildirilmişti¹². Bunun ise, Osmanlı Devleti açısından İtilâf Devletleri temsilcileriyle ilişkilerde birtakım rahatsızlıklar doğuracağı da kaçınılmaz idi. Nitekim Sultan Vahideddin, 27 Ocak 1919'da, Mabeyn başkatibi Ali Fuat Türkgeldi ile yaptığı "acıklı hasbihalda", sözkonusu rahatsızlığını açığa vurmuş ve İtilaf Devletleri temsilcilerinin kendi sorunlarının çözümünde/ ya da isteklerinin yerine getirilme-

¹⁰ Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri* (Çeviren Cemal Köprülü), 2.bsk., TTK Yayını, Ankara 1986, s.21-22; Sözünu ettiğimiz Balfour'un talimatının bu kısmı, Salahi Sonyel ve Sina Akşin'in eserlerinde-orjinal belgeye atfen- biraz farklı olup darbe indirilecekler arasında Turancılık da zikredilmektedir: "... Mısır ve Hindistan'daki Müslüman uyruklarımızın, Türklerin kesinlikle yenilgiye uğratıldığını anlamaları gerekmektedir; bu, Pan-islamizm ve Pan-Turanizm'e ve İslamın genellikle siyasal maksatlar için istismarına öldürücü bir darbe indirecektir.", Bkz., Salahi Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, I, TTK Yayını, Ankara 1973, s.10; Sina Akşin, *a.g.e.*, I, s.93.

¹¹ S.Sonyel, *a.g.e.*, I, s.11.

¹² G.Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, s.21; S.Akşin, *a.g.e.*, I, s.93.

sinde siyasî/gayr-i siyasî ayırımı gözetmeden kendisine başvurduklarını, hatta baskı yaptıklarını; ama, Türk tarafının istekleri karşısında "... henüz münâsebât-ı siyâsiyemiz i'âde olunmadı; buradaki memurlarımız askerî memurlardır" diye cevap verdiklerini dile getirmişti¹³

Görüldüğü gibi İtilâf Devletleri, mütarekeye rağmen barış antlaşması yapılmadığı için Osmanlı Devleti'ni askerî bakımdan muhatap kabul etmiş ve bu yüzden mütakereyi işgal mantığı içinde uygulamaya çalışmıştı. Bunun sonucunda ise başkent İstanbul dahil birçok Osmanlı beldesi İtilâf Devletleri'nin askerî kontrolü altına girmekten kurtulamamış; dolayısıyla Osmanlı merkez ve taşra yönetimleri de İtilâf Devletleri temsilcilerinin müdâhalelerine açık hale gelmişti.

Biz bu makalemizde, millî mücadele döneminin en hayatî dönemi kabul ettiğimiz Mondros mütarekesi'nden İzmir'in işgaline kadar olan devrede, İtilâf Devletleri temsilcilerinin Osmanlı yönetim kademelerinde görülen çeşitli müdâhalelerine temas edecek ve Osmanlı hükümetinin bu müdâhaleler karşısında sessiz kalmasının sebepleri üzerinde duracağız.

Mütarekenin İmzalanmasında Sonra Osmanlı Ülkesinde Genel Durum:

Şurası bir gerçek ki, Musul, İskenderun ve İstanbul gibi stratejik yerlerin 1918 Kasım ayının ilk iki haftası içinde işgale uğraması, İtilâf Devletlerinin gerçek niyetlerini apaçık ortaya koymuştu. Özellikle, 13 Kasım 1918'de İtilâf donanmalarının İstanbul limanına demir atmaları ve üstelik bu konuda Osmanlı hükümetine haber bile vermemeleri¹⁴ sonraki gelişmelerin habercisiydi. Öyle ki, İtilâf makam ve subayları beğendikleri binaları, özel mülkiyete sahip evleri boşaltarak yerleşmişlerdi. Hatta, sofrası, yatak takımı gibi eve ait eksikliklerini keyiflerine göre tamamlamaları için ev sahiplerini zorlamışlardı¹⁵. Sonunda bu meskenlere tecavüzler öyle bir hal almıştı ki, sadece Enver Paşa'nın karısı olduğu için

¹³ Ali Fuad Türk geldi, *Görüp İştiklerim*, 4.baskı, TTK Yayını, Ankara 1987, s.182-183.

¹⁴ Sadrazam ve Genelkurmay Başkanı A.İzzet Paşa, 7 Kasım 1918'de 3. Ordu Komutanlığı'na gönderdiği bir emirde "Ne İstanbul'a ne de Uzunköprü'ye Fransız kıt'alarının geleceğinden hükümetin malumatı olmadığı gibi mütarekenâmede de böyle bir kayıt yoktur" demekte hâlâ bu gibi işlerin müzakeresi beklentisi içindeydi; ya da öyle görünüyordu. Geniş bilgi için bkz., *Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, I, s.178.

¹⁵ Celal Bayar, *Ben de Yazdım, Millî Mücadeleye Giriş*, V, İstanbul 1967, s.1423; Eski İstanbul Şehreminlerinden Dr Cemil Topuzlu, o günleri anlattığı hatıralarında bizzat yaşadığı bir olayı nakletmektedir. Kuruçeşme'de işgal ettikleri bir yalının yanması üzerine Cemil Topuzlu'nun kayınpederinin yalısına göz koyan Fransız amiral, Dr. Topuzlu'nun en azından eşyaların alınmasına izin verilmesini istemesi üzerine "... bir tekini bile vermeyeceğim. Çünkü buradaki eşyalara ihtiyacımız kâfi değil. Mesela, yalıda sekiz karyola var. Halbuki bize 24 tane lâzım. Siz 16 karyola alın getirin" demişti. Sonunda Cemil Topuzlu, İngilizlerin yardımıyla yalıtı kurtarabildiğini yazmaktadır. Cemil Topuzlu, *İstibdat-Meşrutiyet Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hâtıralarım*, İstanbul 1951, s.210-211

Naciye Sultan'ın Kuruçeşme'deki yalısı, Fransız başkomutan General Franchet d'Esperey tarafından işgal edilmiş ve Naciye Sultan, İstanbul'da boş kalan Sadaret Konağı'na nakledilmişse de orası da askerî işgal altına alınarak zorla oradan da çıkarılmıştı¹⁶. Ayrıca, 13 Kasım'da, çoğunluğu İngilizlerden oluşan 2000 kişilik bir askeri kuvvet, Beyoğlu'nda kışlalara, yabancı okul ve hastahanelerle bazı özel binalara yerleştirilmişti. Bu arada, İtilâf Kuvvetleri İşgal Komutanı Sir Henry Maitland Wilson da Beyoğlu'ndaki İngiliz Kız Okulu'na karargahını kurmuştu¹⁷.

Ne var ki, İtilâf subay ve askerlerinin hareketleri, bu kadarıyla sınırlı değildi. İtilâf devletlerinin bayrakları, özellikle Yunan bayrakları asılıyor, Türk subayları sokak ortalarında tutuklanıyor, Türk evlerine fütürsüzca giriliyordu. Hiç çekinmeden, İtilâf mensupları, "Türklerin hiç hükmü kalmadı. İstanbul'a hakim biziz" diye bağınıyorlardı¹⁸. Bununla yetinmeyen İtilâf güçleri askerlerden başka küçük bahanelerle sivil halktan da kimseleri tutukluyor, birtakım cezalara çarptırıyor ve bazen de İtilâf merkezlerinde fena halde dövüyorlardı. Hatta, erkeklerin fesleri, kadınların peçeleri yırtılıyordu. Halide Edip'in yazdığına göre, İstanbul'un İtilâf kuvvetlerince fiilen işgalinden cesaret alan gayr-i müslim kadınlar, tramvay ve vapurlarda, Türklere karşı tahrik edici davranışlarda bulunuyor; ikinci mevki' bileti almalarına rağmen mutlaka birinci mevki'de oturuyorlardı¹⁹. Oysa bu tarz davranışlar, onuruna ve namusuna düşkün Türkler için haysiyet kırıcıydı.

Aslında, Müslüman olmayan unsurların bu tip tavırlar içine girmeleri, İtilâf donanmalarının İstanbul'a gelmeleriyle başlamıştı. Özellikle Rumlar, mütarekenin imzalanmasının hemen ardından İstanbul'un Beyoğlu semtinde taşkınlığa varan sevinç gösterilerinde bulunmuşlardı. Ayrıca, Rumca gazeteler de Rumların hislerini okşayacak yazı ve resimler yayınlamaktan geri kalmamışlardı²⁰. Yine o günlerde, Türklerin silah taşımalarına izin verilmezken bütün Hıristiyanlara silah dağıtılmıştı. Bunun sonucunda Fatih ve Aksaray gibi büyük kısmı yangında harebeye dönmüş yerlerde çok acı olaylar olmuş²¹; Hıristiyanların taşkın hareketlerinden

¹⁶ Galip Kemalî Söylemezoğlu, *Başımıza Gelenler*, (Yakın Bir Mazinin Hatıraları, Mondros'dan Mudanya'ya 1918-1922), Kanaat Kitabevi, İstanbul 1939, s.25; Ayrıca, A.Fuad Türkgeldi'nin yazdığına göre, İtilâf Devletleri temsilcilerinin bu meskenlere elkoyma işlemi, sadece Naciye Sultan'la sınırlı kalmamış, Fransa'dan İstanbul'a gelecek bir general ile 400 subayın ikâmeti için, Ortaköy'de şehzade ve sultanlara mahsus Fer'iye daireleri ile Fehime Sultan Yalısı'nın ve Çırağan'da Osman Fuad Efendi'nin dairesinin yanısıra mektep ve müzik kışlası olarak kullanılan binalar bir ultimatomla hükümetten istenmişti. Geniş bilgi için bkz., A.F.Türkgeldi, *Gorup İşittiklerim*, s.175.

¹⁷ David Walder, *Çanakale Olayı* (Türkçesi M.Ali Kayabal), Milliyet Yayınları, İstanbul 1970, s.76.

¹⁸ *Mondros Mutarekesi ve Tatbikatı*, I, s.182.

¹⁹ Halide Edip Adivar, *Türkün Ateşle İmtihani*, Can Yayınları, İstanbul 1962, s.9-11.

²⁰ M Tayyip Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken* (Mondros Mütarekesi'nden Sivas Kongresi'ne), Birinci Kitap, TTK Basımevi, Ankara 1959, s 4-6.

²¹ H.E.Adivar, *a.g.e.*, s.11.

dolayı Türk polisi güvenliği sağlayamaz hale gelmişti. İstanbul'a mücavir yerlerde ise, Müslüman halk, Hıristiyan haydut çetelerinden muzdarip idi²².

Aynı günlerde, İtilâf Devletleri, Osmanlı hükümeti ile askerî bakımdan irtibat kuracak olan Yüksek Komiserliklere atama yaptılar. İtilâf donanmalarının başında İstanbul'a gelmiş olan Amiral Arthur Calthorpe İngiliz, 17 Kasım 1918'de Kont Carlo Sforza İtalyan, 18 Kasım'da da Visamiral Amet Fransız Yüksek Komiserliklerine tayin edildiler²³. Daha sonra İtilâf Devletleri (İngiltere, Fransa ve İtalya)'nin temsilcileri 3 Aralık 1918'de Londra'da toplanarak Türkiye'deki İtilâf İşgal Kuvvetleri komuta kademesini belirlediler. Buna göre, İstanbul dahil Doğu Trakya bölgesindeki İtilâf kuvvetlerine Fransız general Franchet d'Esperey komuta edecek; İngiliz general George Milne komutasındaki kuvvetler ise Kafkasya ve başka yerlere kaydırılacaktı²⁴.

Başkent İstanbul'da bu olaylar yaşanırken, aynı süreçte, Anadolu'nun diğer stratejik yerleri peşisıra işgale uğramaktaydı. Mütarekenin imzalanmasından hemen sonra mütareke şartları gerekçe gösterilerek Balıkesir istasyonu ve madeniyle ünlü Balya, Fransız kuvvetlerince kontrol altına alınmış; maden bölgesi de bir Fransız müfrezesi tarafından işgal edilmişti. Ayrıca, bir İngiliz irtibat subayı da askerleriyle İplikçi Hazım Efendi'nin evine yerleşmişti²⁵.

Doğu Trakya'da ise Bulgaristan'daki Fransız kuvvetlerinden bir birlik Meriç nehrini geçerek 6 Kasım 1918'de Uzunköprü'ye gelmişti. 7 Kasım'da Fransız subaylar, birkaç gün sonra gelecek olan 122. Fransız Tümenine bağlı 3 Fransız bölüğü için 70 oda, 3 ton sebze, 5 ton yakacak hazırlanmasını mahallî Osmanlı

²² Falih Rıfkı Atay, o günleri şöyle anlatıyordu: "... İstanbul etrafında Hıristiyan haydut çeteleri var. Bunlardan biri, Erenköy tarafında bir köşkü basarak içindekileri balta ile boğazlamıştı. Şehirde polis, Hıristiyanların saldırısına uğramaktadır. O kadar ki İngilizler, bir bildiri ile herkesi Türk Polisine itaate çağırarak zorunda kalmışlardı. Yüreklerine ve parmaklarına güvenen Türkler, akşam karardıktan sonra evlerine dönecekleri zaman tabancalarını ceplerine yerleştirmekte ve kenar sokaklara emniyet tetiklerini hazırlayarak girmektedir.", F.R.Atay, *Çankaya*, (Atatürk'ün Doğumundan Ölümüne Kadar), İstanbul 1984, s.163.

²³ *Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, I, s.181; Bilge Criss, adı geçen kişilerin bu tarihte İtilaf devletleri temsilcileri olarak atandıklarını, 1919 yılı içinde Yüksek Komiserliklerin ihdas edildiğini yazmaktadır. Bkzb. Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul 1918-1923*, 2.baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s.96.

²⁴ Bilal Şimşir, İngiliz Savunma Bakanlığı'nın "başka yerler" ibaresini bilinçli olarak karar metnine soktuklarını ve bunun "Anadolu, İngiliz askeri bölgesidir" anlayışının bir sonucu olup, Milne'ye bağlı birliklerin Anadolu'nun herhangi bir yerini işgal edebilmesini sağlamayı amaçladığını yazmaktadır. B.Şimşir, *Malta Sürgünleri*, 1.baskı, İstanbul 1976, s.51-52; Fakat, Bilge Criss, 3 Aralık 1918 tarihli Londra kararlarını biraz farklı yorumlamaktadır. Criss, bir başka İngiliz belgesine (FO, 406/41, 2 Şubat 1919) dayanarak d'Esperey'in görevini aynı verirken "General Milne'nin ordusunun geri kalan kısmı Kafkaslara ve herhangi bir yere aktarıldığında bu birlikle, üzerinde General d'Esperey'in komutasının sona ermesi kararlaştırılmıştı" demekteydi. B.Criss, *a.g.e.*, s.98.

²⁵ Aydın Ayhan, "İzmir'in İşgali Sırasında Balıkesir", *Milli Mücadele'de Balıkesir*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul 1990, s.31.

askerî yetkililerinden istemişlerdi. Hem bu tarz işgale ve hem de Fransızların isteklerinin yerine getirilmesine Osmanlı hükümeti karşı çıkmışsa da Fransızlar, 9 Kasım 1918'den itibaren Uzunköprü-Sirkeci demiryolunu işletmesiyle birlikte ele geçirmişlerdi²⁶. Fakat, Fransızlar, Ocak 1919 ortalarında, bu demiryolunun korumasını bir Yunan taburuna bıraktılar²⁷

Aynı işgal mantığıyla İngilizler, 9 Kasım 1918'de İskenderun'u işgal etmişler; 10 Kasım'dan itibaren de Amanos dağları ile İskenderun-Payas hattı arasındaki bölge, Osmanlı kuvvetlerince boşaltılmıştı. Ne var ki, bu işgal sırasında İngilizlerin sergilediği mütekebbir ve müdahaleci tavırları bölge halkının büyük infialine yolaçmıştı. Halk, 11 Kasım 1918'de erzak anbarı önünde toplanarak bir miting düzenlemiş ve İskenderun'un işgalini protesto etmişti. Bunun üzerine Fransızların Cantelas Torpidosu komutanı David Beauregard, şehirdeki Türk memur, polis ve jandarmaların hemen şehri terketmelerini emretmiş ve bu istek Türk yetkililer tarafından yerine getirilmişti. Bu sırada, Osmanlı hükümetinden aksi bir emir olan kaymakam ile liman başkanı İskenderun'a geri dönmüşlerse de Fransız komutan tarafından önce tutuklanıp hapsedilmişler ve daha sonra da 16 Kasım'da bir vapurla Payas'a gönderilmişlerdi²⁸.

Bu kez benzer bir tutumu Dörtyol'un işgali sırasında Fransızların sergilediğini görmekteyiz. Fransızların 11 Aralık 1918'de 400 yerli Ermeni'den oluşan bir Fransız taburuyla Dörtyol'a gelmelerinden sonra 12 Türk'ün evi basılmış ve soyulmuştu. Hatta, Osmanlı jandarması ile memurları da kasabadan çıkarılmışlardı²⁹.

Çok geçmeden, 17 Aralık 1918'de, Fransızların Adana'yı işgal etmesi ve ardından 9 Ocak 1919'da bir kontrol idaresi kurarak Albay Bremond'u genel vali ataması, Adana'da İtilâf kuvvetlerinin müdahalelerinin artmasına sebep oldu. İlk önce Albay Bremond, General Allenby'nin emriyle şehirde Türk bayrağının asılmasını yasakladı. Bu ise Osmanlı Devleti'nin siyasi hakimiyetine sembolik anlamda açıkça müdahale idi. Bununla yetinmeyen Albay Bremond, mütarekeye aykırı olarak şu müdahalelerde bulundu³⁰:

a) Jandarmaya kadro dışı subaylar tayin etti. Depolara el koydu.

b) Vatansız Türk öğretmen ve memurlarını birer bahane ile görevlerinden uzaklaştırdı.

²⁶ *Mondros Mutarekesi ve Tatbikatı*, I, s.177-178.

²⁷ Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele*, I, 2.baskı, TTK Yayını, Ankara 1987, s.145

²⁸ *Mondros Mutarekesi ve Tatbikatı*, I, s.81.

²⁹ Bundan yaklaşık bir hafta sonra, 17 Aralık'da çoğunluğu Ermenilerden oluşan 1500 Fransız askeri Mersin'e çıkmış; çok geçmeden de küçük Fransız müfrezeleri Tarsus, Adana ve Misis'i işgal etmişlerdi. Sonunda 27 Aralık 1918'de ise Pozantı İtilaf kuvvetlerinin eline geçmişti. Geniş bilgi için bkz., *a.g.e.*, I, s.91-100.

³⁰ Kasım Ener, *Çukurova Kurtuluş Savaşı'nda Adana Cephesi*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1996, s.8.

- c) Polis ve jandarmanın kıyafetini değiştirdi. Kalpaklardaki ay kaldırıldı.
- d) Okullarda Almanca dersi yasaklandı. Komuta dilini Fransızcaya çevirtti.
- e) Yolcuları bir yol tezkiresi almaya, tren ücretlerini gümüş ve altın para ile ödemeye mecbur tuttu.
- f) Osmanlı posta pullarına Kilikya damgası vurdurdu.
- g) Mektup ve telgrafları sıkı sansüre bağladı.
- h) Adana mahkemelerinden çıkan ilâmları Beyrut'daki temyiz divanına gönderdi.
- ı)Bütün taahhüt işlerini Fransızlara verdirdi.

Görünen o ki, Fransızlar, Adana'da sadece askerî müdahalelerde bulunmuşlar; adeta, bir kontrol idaresi de kurmak suretiyle Adana'da Osmanlı Devleti'nin siyasi varlığını sona erdirmeye çalışmışlardı.

General Allenby, bir taraftan Adana'daki Fransız Genel Vali'ye bazı emirler verirken, diğer taraftan kendisi de Şubat 1919 başında İstanbul'a gelerek Osmanlı hükümeti'ne bazı isteklerde bulunmuştu. Bu amaçla, biraz da tahkir etmek düşüncesiyle 7 Şubat 1919'da Osmanlı Harbiye ve Hariciye Nazırlarını İngiliz Büyükelçiliđi'ne çağırarak mütareke hükümlerinin uygulanmadığını sert bir şekilde bildirdi. Bununla yetinmeyen İngiliz general, yeni isteklerini sıraladı. Sözkonusu görüşmeden birkaç gün sonra, 11 Şubat 1919'da Yüksek Komiser Amiral Calthorpe tarafından Osmanlı Hariciye Nezareti'ne iletilen bu istekler, adetâ bir ulti-matom niteliğindediydi. On iki maddelik bu ulti-matomun birinci maddesi, Musul'un İngilizler tarafından işgaline direnmiş olan 6.Ordu Komutanı Ali İhsan(Sabis) Paşa'nın görevinden alınması idi. Bunun dışında, 6.Ordu'nun tamamen silah teslim etmesi, ahalinin silahlarının toplanması, idaresi altındaki bölgedeki Türk Jandarmasının terhise kadar kendisine bağlanması, ihtiyaç dışında kalan Türk Jandarmasının silah teslimi yapması, hareketlerini beğenmediği Osmanlı memurlarının emriyle azledilebileceğinin ilânı, yeni memur atamalarında kendi onayının gerektiği son derece ağır hükümler vardı³¹.

Diğer taraftan İtilâf devletlerinin işgal ettikleri stratejik yerlerden biri de Batum idi. İngilizler, 7 Aralık 1918'de Liverpool adlı İngiliz kruvazörünün Batum limanına gelmesiyle askerî kontrole başladılar. Öyle ki, sözkonusu kruvazörün kaptanı Toulne, Batum Müstahkem Mevki' Komutanlığı'na bir tezkire göndererek De Şam adlı Osmanlı vapuruna 500 varil makina yağı yüklendiğini bildirmiş ve mütareke şartlarına uymadığı gerekçesiyle yasaklanmasını istemişti. Aynı şekilde, İngilizler, Kafkasya'dan tahliye edilen Osmanlı Ordusunun bazı unsurlarının (tayyare bölükleri, benzin ve bombaların yüklenmesi) denizden nakledilmesine

³¹ General Allenby'nin bu ulti-matomu için bkz., *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdiriyeti (DH-KMS), Nr.50-1/83, lef 12; Ali İhsan Sabis, Harp Hatıraları, Cilt V, Ankara 1951, s.14-15; Mondros Mutarekesi ve Tatbikatı I, s.142-143*

izin vermediler ve de Batum'da menzil anbarlarına el koydular. 19 Aralık 1918'den itibaren Batum limanında bütün işleri kontrollerine aldılar. Ayrıca, şehirdeki bazı binalara Osmanlı yetkililerinden izin almadan yerleştikleri gibi stratejik bina ve kurumların tahliyesini 20 Aralık 1918'de resmen istediler. Sonunda, 24 Aralık'tan itibaren de Batum, resmen İngilizlerin işgaline girdi ve hatta, bu işgal, sadece askerî olmayıp mülkî nitelik de taşımaktaydı. Bunun bir göstergesi olarak İngilizler, Batum'a İngiliz bayrağı çektiler ve Osmanlı bayraklarını indirdiler³². Bu olay, Batum Müstahkem Mevki' komutanı Cemal Paşa'ya göre, "...işgal hakkını mütareke mevâdi ile ihrâz eden bir devletin şimdi kuvâ-yı askeriyesi ile bi'l-fi'il bunu icrâ..."etmesiydi ve son derecede tabii idi³³.

Görüldüğü gibi İtilâf Devletleri-özellikle İngilizler- hakimiyet sembolü bayrakları dahi indirecek kadar müdahaleci tavırlar içinde olmaktan çekinmemişlerdi. Sadece bu bayrak indirme olayı bile İtilâf güçlerinin Osmanlı Devleti'ne karşı gerçek niyetlerini ortaya koyuyordu. Ancak, İtilâf Devletleri, bu kadarıyla yetinmemişler; mütarekenin uygulanmasını denetleyecek İtilâf kontrol subayları aracılığıyla Osmanlı merkez ve taşra yönetimlerine müdahale etmekten geri durmamışlardı.

Bu çalışmanın esas konusu olan sözkonusu müdahaleleri İzmir'in işgaline kadar olan dönemde-ki bu dönemden sonra da benzer müdahaleler nitelik değiştirerek sürmüştür- üç grupta toplamak mümkündür:

- a) İtilâf Devletleri Temsilcilerinin/Kontrol subaylarının bazı talepleri
- b) Müslüman Olmayan Osmanlı vatandaşlarının bazı isteklerinin karşılanması amacıyla İtilâf Yüksek Komiserliklerinin girişimleri
- c) İtilâf temsilcilerinin Osmanlı hapisanelerine müdahaleleri

a) İtilâf Devletlerinin Temsilcilerinin/Kontrol subaylarının bazı talepleri

Bilindiği gibi İtilâf Devletleri, Mondros mütarekesi'nden sonra Osmanlı topraklarını işgal etmeye başlamışlar ve aynı zamanda da kontrol subayları/temsilcileri aracılığıyla mütarekenin uygulanmasını sağlamaya/denetlemeye çalışmışlardı. Özellikle bu kontrol subayları, mütareke gereğince, hükümet haberleşmeleri dışında kalan bütün telsiz ve telgraf kabloları (12.madde) ile Osmanlı ülkesindeki bütün demiryol hatlarının (15.madde) kontrolünden sorumluydular. Ayrıca, Osmanlı ordusunun terhis işlerini de denetliyorlardı(5.madde)³⁴.

³² Mustafa Budak, "Mondros Mütarekesi'nden Sonra İngilizlerin Batum'u İşgali", *Kafkas Araştırmaları* III, İstanbul 1997, s.125-137.

³³ M.Budak, *a.g.m.*, s.132 (53 numaralı dipnot)

³⁴ Mondros mütarekesi'nin bu maddeleri için bkz., *TV*, 3 T-sani 1334; Ali Türkgeldi, *Moudros ve Mudanya Mutarekelerinin Tarihi*, s.70-71, *Mondros Mutarekesi ve Taibukatu*, I, s.47-48

İlk iş olarak İtilâf Devletleri, Osmanlı haberleşme sistemini kontrole girişmişlerdi. Bu konuda İzmir Posta ve Telgraf Başmüdürlüğü'nde olup-bitenleri izlemek yeterliydi. Mütarekenin hemen ardından 6 Kasım 1918'de İzmir'e bir İngiliz monitoruyla gelen Akdeniz Genel İngiliz Kabloları Müdürü, vakit geçirmeden İzmir telgraf merkezine gitmiş; gerek kablolar ve gerekse yazılacak telgraflar hakkında bir açıklamada bulunmuştu. Bu açıklamaya göre, İngiliz Akdeniz Filosu Genel Komutanı Amiral Calthorpe, çekilecek telgrafları kontrol için İngiliz Bahriye Üstteğmen Riz'i atamıştı. Ayrıca, bu merkezlerde sadece yabancı ülkelere çekilecek resmi telefonlar kabul edilecekti. Bunun dışında, resmi telgraflar da İngiliz kontrol subayı Riz tarafından görülecekti. En önemlisi, İngiliz kontrol subayı, arzu ettiği takdirde her türlü telgraf işlemleri ile diğer haberleşmelerini kontrol ve araştırma hakkına haiz olacak; Osmanlı memurları da kendisine her türlü kolaylığı göstereceklerdi³⁵. İngilizlerin bu girişimine karşı Osmanlı Posta Telgraf-Telefon Nezaret'i'nin tepkisi ise "...mütarekenâmede telgraf kısmına aid madde ile işbu mevadd te'aruz etmekte..." olduğunu açıklamaktan ibaretti³⁶.

Hiç şüphesiz İzmir gibi, İtilâf Devletleri'nin haberleşme kanallarını kontrol altına alma yönündeki faaliyetlerinin en fazla hissedildiği yerlerden biri de başkent İstanbul idi. İlk önce, İtilâf Devletleri, 22 Kasım 1918'de basına sansür koydular³⁷. Bu karar, Aralık 1918 başında, bir Meclis-i Vükelâ kararıyla resmileştirildi. Yine Kasım ortalarında birer Fransız ve İngiliz subayı telgraf müdürüyle görüşerek resmî yazışmalar dışındakileri mütareke gereğince kontrol yetkisine sahip olduklarını bildirdiler. Böylece, İstanbul-Köstence, İstanbul-Odessa kabloları İtilâf Devletlerinin kontrolüne girmiş oldu. Ardından, İngiliz Amirali Calthorpe'un İstanbul ile İtilâf ülkeleri arasındaki haberleşmeleri kontrol edeceklerini, istendiği takdirde iç güvenlik bakımından Osmanlı ülkesi içinde de haberleşmeleri denetleyeceklerini bildirilmesi üzerine Fransız subaylar İstanbul ve Beyoğlu postahanelerine yerleştirildiler³⁸.

Kasım ayı sonlarına gelindiğinde, İstanbul'daki İtilaf Kuvvetleri Komutanlığı'nın istekleri bitmiyordu. Komutanlık, Bab-ı Ali'ye başvurarak hastahane yapılmak ve buraya İngiliz ve Fransız hasta esirlerini yatırmak amacıyla Mekteb-i

35 İzmir Posta ve Telgraf Başmüdüriyetinden varid olan 7 T-sani 1334 tarihli telgrafnâme sureti, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), Harbiye Gelen*, Nr.340611; Bu belgede adı zikredilmeyen İngiliz komutanın adı, Engin Berber'e göre, Dickson olup görevi telgraf kablolarını tamir ederek İtilaf Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında kesilen resmî haberleşmeyi ve İzmir limanının açılmasını sağlamak idi. Geniş bilgi için bkz., Engin Berber, *Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922*, Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı, Ayraç Yayınevi, Ankara 1997, s.79.

36 Posta-Telgraf-Telefon Nazır Vekili Abdullah Ömer Şerif'in 10 T-sani 1334 tarihinde Sadaret'e gönderdiği nezaret tezkiresi, *BOA, BEO, Harbiye Gelen*, Nr 340611.

37 Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'dan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)*, 2.baskı, TTK Yayını, Ankara 1989, s.6

38 T.Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken*, 1, s.13.

Harbiye'nin 72 saat içinde kendilerine teslimini istedi. Aralık ayı sonlarında da Fransız Amiralî Amet ile İtilâf Kuvvetleri Komutan Yardımcısı General Brunoust, Osmanlı hazinesini güç durumda bırakma pahasına Osmanlı hükümetinden bazı malî isteklerde bulundular. Bunlardan birincisi, İstanbul'daki İtilâf deniz kuvvetlerinin masrafları için acilen 120.000 Türk lira ve diğeri de Fransız işgal ordusunun Aralık ayı harcamalarının karşılanması amacıyla derhal 30 Aralık 1918 tarihinden 18 saat öncesine kadar 200.000 Türk lira ödenmesi idi³⁹.

Ne var ki, İtilâf İşgal Kuvvetleri Komutan Yardımcısı General Brunoust, bir başka istekte daha bulunmuştu. General Brunoust, 16 Kasım 1918'de Osmanlı Harbiye Nezareti'ne yazdığı bir Fransızca mektupla, İstanbul'da görevli Fransız subay ve askerlerinin boğaziçinde iki sahil arasında gidip gelmeleri sırasında vapur, tramvay ve tren gibi toplu ulaşım araçlarından ücretsiz olarak yararlanmalarını istemişti⁴⁰. Fakat Osmanlı hükümeti, Fransızların bu isteğini Meclis-i Vükelâ'da görüştüktan sonra boğaziçinde sefer yapan vapur, tramvay ve trenlerin özel şirketlere ait oldukları, diğeri İtilâf devletlerine mensup subay ve askerlerinin ücretsiz yolculuk yapmadıkları gerekçesiyle reddetti⁴¹.

İtilâf Kuvvetleri Komutanlığı'nın Osmanlı hükümeti nezdindeki bir başka girişimi de İstanbul depolarında bulunan ve ganimet olarak alındığı iddia edilen Rus silahlarından 11.600 Rus tüfeği ile 6 milyon cebhanesinin kendilerine teslim edilmesini istemesiydi. Bu talebi Osmanlı hükümeti, sözkonusu silahların pek az kısmının savaşta Almanlar tarafından ganimet olarak Ruslardan alınmış ve kendilerine satılmış olduğunu belirterek reddetti. Buna rağmen İtilâf Kuvvetleri Komutanlığı, bu konuda mütarekede bir hüküm olmamasına rağmen "...zikredilen silahlar İtilâfiyûn malı olup Düvel-i Merkeziyye kıt'aatı tarafından kendilerinden cehren alındığı" gerekçesiyle bu silahların kendilerine Galata rıhtımında teslim edilmesini Osmanlı hükümetinden kesin bir dille istediler. Ayrıca, İtilâf Devletleri, Erkân-ı Harbiye Liva Generali Kohler aracılığıyla Gelibolu depolarında bulunan 8 adet Rus makinalı tüfeği ile 7600 Rus tüfeği ve 830.000 fişeginin, orada başvuracak İtilâf memurlarına derhal teslimini talep ettiler. Sonunda İtilâf Devletlerinin bu iki isteği "salifü'l-beyân esliha ve cebhânenin taleb ve mürâca'at vechile tevdi'î zarûrî" görülerek 12 Aralık 1918 tarihli bir Meclis-i Vükelâ kararıyla kabul edildi⁴².

Diğeri taraftan, 28 Kasım sabahı, bir Fransız zırhlısıyla üç İngiliz torpidosu olduğu halde Samsun'a gelen Fransız amiralinin faaliyetleri dikkat çekiciydi. Birkaç deniz subayıyla birlikte Canik Mutasarrıflığı'na gelen ve Tahrirat Müdürü ile görüşen Fransız amiralin amacı, mütareke şartlarının uygulanıp uygulanmadığını

³⁹ T.Gökbilgin, *a.g.e.*, I, s.13-14.

⁴⁰ BOA, BEO, Harbiye Gelen, Nr.340658.

⁴¹ Harbiye ve Hariciye Nezaretlerine gönderilen 21 T-sani 1334 tarihli Saderet tezkiresi, BOA, BEO, Harbiye Gelen, Nr.340658.

⁴² BOA, Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV), Nr 213/59 Bu karar, aynı gün Harbiye ve Hariciye Nezaretlerine bildirilmişti

kontrol etmekte. İlk önce, henüz Samsun'u terketmemiş Alman ve Avusturyalıların 29 Kasım akşamına kadar şehirden ayrılmaları gerektiğini bildirdi. Ayrıca, Samsun'daki Rum ve Ermeni tutuklu ve hükümlülerinin sayı ve suçlarını öğrenmek istedi. En önemlisi de bölgenin Müstahkem Mevki' ile Jandarma Komutanlarını yanına çağırarak askerinin terhis işleri ile silahların nerede toplandığına dair bilgi almaya çalıştı⁴³.

Ne var ki, Fransız amiral, bu bilgilerle yetinmedi; hemen emr-i vakilere başladı. İlk önce, biri Sultanî Mektebi diğeri de telgrafhane olarak kabul edilen Fransızlara ait iki binanın 24 saate kadar tahliyelerini istedi. Tabiatıyla Canik Mutasarrıflığı, bu isteği vakit kaybetmeden yerine getirmeye çalıştı. Yine de mutasarrıflık, Fransızların ne kadar süre ve ne gibi müdahalelerde bulunacaklarının merakı içindeydi⁴⁴. Oysa Fransız amiral, çok geçmeden İstanbul'a dönmüş; Samsun ve havalisinde mütarekenin uygulanması hakkında bir notayı Osmanlı Hariciye Nezareti'ne sunmuştu. Sözkonusu notasında Fransız amiral, özellikle, I.Dünya Savaşı sırasında elkonulmuş Fransız kurumlarına ait binaların henüz tahliye ve iade olunmadığından şikayet etmişti⁴⁵.

24 Şubat 1919'da İstanbul Vilâyeti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir tezkireden öğrendiğimize göre, Kilyos'daki İngiliz Komutanlığı, aynı bölgede bulunan Tahlisiyye (Cankurtaran) Hastahanesi'nin doktorunun evi ile onun on iki kişilik cankurtaran ekibinin ikamet ettiği binanın tahliye ve teslim edilmesini istemişti⁴⁶. İngilizlerin bu talebi, bir süre Dahiliye ve Bahriye Nezaretleri arasında yazışma konusu oldu⁴⁷. Sonunda Bahriye Nezareti, Tahlisiyye İdaresi'nin Rumeli yakasındaki en önemli merkezi olan Kilyos'daki Tahlisiyye Hastahanesi'nde görevli doktorun evini-bir başka hastahaneye nakli şartıyla- boşaltılabileceğine karar verdi. Ancak Nezaret, cankurtaran ekibinin elemanlarına ait koğuşhanelerin tahliyesini "bir hayli levâzım-ı tahlisiyye ve hademenin yatak ve eşya-yı zâtiyyeleri" bulunması yanısıra cankurtarma işlem ve tedavisinin güçleşeceğinden dolayı uygun bulmadı⁴⁸. Sonunda, Kilyos Tahlisiyye Hastahanesi'nde görevli doktor,

⁴³ Canik Mutasarrıfı Kemal Bey'den Dahiliye Nezareti'ne gelen 28 T-sani 1334 tarihli şifre telgraf, *BOA, Dahiliye Nezareti (DH) Kalem-i Mahsûs Müdiriyeti (KMS)*, Nr. 49-1/41, lef 2.

⁴⁴ *Aynı belge*. Daha sonra 4 Kanun-evvel 1334 tarihli Canik Mutasarrıflığı'ndan gelen telgrafda, tahliye işlemlerinin tamamlandığı yazılıydı. Dahiliye Nezareti'nden Sadaret'e 9 K.evvel 1334 tarihli tezkire, *BOA, BEO, Harbiye Gelen*, Nr. 340967.

⁴⁵ Dahiliye Nezareti'nden Canik Mutasarrıflığına gönderilen 3 K.evvel 1334 tarihli acil şifre, *BOA, Dahiliye Nezareti (DH) Şifre Kalemi (ŞFR)*, Nr.94/18.

⁴⁶ *BOA, DH-KMS*, Nr.49-1/105, lef 2.

⁴⁷ Bu konuda Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsûs Müdiriyeti, 27 Şubat 1335'de Dahiliye Nazır Vekili İzzet Bey ile Bahriye Nazırı Ali Rıza Paşa'ya birer tezkire göndermişti. Bkz., *BOA, DH-KMS*, Nr.49-1/105, lef 1.

⁴⁸ Bahriye Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 2 Mart 1335 tarihli cevabî tezkire, *BOA, DH-KMS*, Nr. 49-1/105, lef 4.

oturduğu evi 1 Mart 1919'da boşalttı ve hemen aynı gün, ev, İtilâf subaylarına teslim edildi⁴⁹.

Bundan başka, bazı İtilâf askerleri, İstanbul'a mücavir alanlardaki Müslüman köylerini basıyorlardı. 9 Mart 1919'da Kemerburgaz'a bağlı Pentehor köyünde Mehmed Ali Bey adındaki bir kimsenin çiftliği de böyle bir baskına uğramıştı. Civardaki bir başka çiftliğin sahibi olan binbaşı Halil Bey tarafından İstanbul Valiliği'ne bildirilen bu olayda, Hıristiyan halkın teşvikiyle Yunan-İngiliz subay ve askerleri, silah arama bahanesiyle Mehmed Ali Bey'in çiftliğine girmişler ve Mehmed Ali Bey'i zorla Bakırköy'e götürmüşlerdi. Dahası, Halil Bey'e göre, 10 Mart'ta Yunanlılar yerli Rumlarla birlikte Pentehor köyünü basarak Müslüman halkın mal ve eşyalarını yağma edeceklerdi. Bunun üzerine İstanbul Valiliği, gerekli tertibatı almaları için Jandama Alay Komutanlığı ile Bakırköy Kaymakamlığı'nı harekete geçirmişti⁵⁰. Sonunda Beyoğlu taburuyla İstanbul Tabur Komutanlığı'ndan 8 kişilik bir seyyar müfreze gönderilmiş ise de İngiliz ve Yunan askerinin varlığı sebebiyle İtilâf Yüksek Komiserlikleri'ne başvurmak gerekmişti⁵¹.

Her ne kadar bu baskın olayının akıbetini tesbit edememekle beraber bu kez İngilizler, yine aynı günlerde, Ankara'da İngilizlere ait eski bir mezarlıkta, bazı mezar taşlarının çalındığına dair şikayette bulunmuşlardı. Bu çalınan mezar taşları arasında bir İngiliz konsolosunun eşinin mezar taşı da vardı. İngilizler, bu işi İttihad Kulübünün yaptığına inanıyorlardı⁵². Dahiliye Nezaretinin emri üzerine harekete geçen Ankara Valiliği, yaptığı araştırmalardan sonra bu taşların İttihad Kulübü inşaat alanına zarar vermek amacıyla getirilmediği, inşaatta çalışan ameleler ile taş arabaları tarafından taşındığını sonucuna vardı. Valilik, Ankara'daki İngiliz cemaati temsilcileriyle görüşerek sözkonusu mezar taşlarının 16 Mart 1919 Pazar günü askerî ve dinî bir törenle asıl yerlerine konulmasını kararlaştırdı⁵³.

İtilâf güçlerinin bir başka müdahale tarzı da ihtiyaç gerekçe gösterilerek bazen emr-i vaki halinde bazen de nazik bir şekilde "el koyma" girişimleriydi. Meselâ; Karahisar-ı Sahip'de İngiliz askerlerinin ikâmeti için bazı okulların tahliyesi

⁴⁹ BOA, DH-KMS, Nr.49-1/105.

⁵⁰ İstanbul Valisi Yusuf İzzet Bey'in imzasıyla Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 9 Mart 1335 tarihli tezkire, BOA, DH-KMS, Nr.49-2/10, lef 2.

⁵¹ Bu başvurunun bilgi eksikliğinden kaynaklandığını belirtmek gerekmektedir. Bkz., Hariciye Nezareti Umûr-ı Siyasiye Müdiriyyet-i Umûmiyyesi'nden Ahmed Reşid imzalı 2 Nisan 1335 tarihli tezkire, BOA, DH-KMS, Nr.49-2/10, lef 6.

⁵² Dahiliye Nezareti, kendisine yapılan bu şikayeti Ankara Valiliği'ne bildirmiş; Polis müdürü marifetiyle bu mezar taşlarının buldurularak İngiliz cemaatine teslimini emretmişti Bkz. Dahiliye Nezareti'nden Ankara Vilâyeti'ne gönderilen 10 Mart 1335 tarihli acil şifre, BOA, DH-KMS, Nr 50-1/32.

⁵³ Ankara Valisi Azmi Bey imzasıyla Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 11 Mart 1335 tarihli şifre, BOA, DH-KMS, Nr.50-1/32.

istenirken⁵⁴ Yine Karahisar'da Sarıhacı Alizade İbrahim Efendi'nin evi-ki harp sırasında seferberlik diyerek elkonulmuştu.- Karahisar mutasarrıfının marifetiyle İzmir-Karahisar demiryolu hattında görevli Fransız subay ve askerlerinin ikâmeti için işgal olunmuştu⁵⁵. Konya'da ise İngiliz askerlerinin barınması amacıyla biz-zat İngiliz Şimendifer Müdürü'nün talebi üzerine dört evin tahliye ve teslimine çalışılmaktaydı⁵⁶. Ayrıca İngilizler, Sapanca'da mahrûkât taburunca daha önceden ordu için hazırlanmış olan odunlara, odunları korumakla görevli müfreze komutanının direnmesine rağmen elkoymaya çalışıyorlardı⁵⁷. Artık, bu işgal ve elkoy-malar o kadar had safhaya ulaşmış olmalı ki, Osmanlı mahalli yöneticileri, Canik Mutasarrıfı Edhem Bey'in yaptığı gibi, "seferberlikde cihet-i askeriyeye vaz'-ı yed edilecek mebânînin sûret-i işgâli hakkındaki 7 Mart 1332 tarihli kanun ahkâmı"ndan meded umar hale gelmişlerdi⁵⁸.

Diğer taraftan İtilâf Devletleri, faaliyetlerinden memnun kalmadıkları kişi ve kurumları, Osmanlı hükümetine bildirerek azl ve tasfiyelerini sağlamaktaydılar. Nitekim, İngiliz, Fransız ve İtalyan Fevkalade Komiserleri, 9 Mart 1919'da Osmanlı hükümetine yaptıkları başvuruda, Balıkesir'de yayınlanmakta olan Ses gazetesinin süresiz kapatılması-başka ad altında yayınlanmasının da yasaklanması dahil-gazete müdürünün tutuklanarak İstanbul'da Divan-ı Harbî Örfî'de yargılanmalarını istemişlerdi. Gerekçe ise, Ses gazetesinin İtilâf hükümetleri hakkında hakaretâmiz yayınlarda bulunması idi⁵⁹. Bunun üzerine Dahiliye Nezareti'nin talebiyle⁶⁰ bu gazetenin-bir başka ad altında bile yayınlanmaması dahil-süresiz kapa-

54 Dahiliye Nezareti Emniyyet-i Umûmiyye Müdiriyeti'nden Karahisar-ı Sahip Mutasarrıflığı'na gönderilen 18 Mart 1335 tarihli şifre, *BOA, DH-ŞFR*, Nr.97/176.

55 Sarıhacı Alizade İbrahim'in Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği 13 Nisan 1335 tarihli arz-ı hal, *BOA, DH-İdare-i Umûmiyye Müdiriyeti(İUM)*, Nr.E/50-44; Aynı belgede yer alan bir kayıttan öğreniyoruz ki, Nezaret, 17 Nisan'da Karahisar Mutasarrıflığı'na bu şikâyeti telefonla bildirmiş ve ardından 20 Nisan'da da yazılı olarak bunu yapmıştı. *BOA, DH-İUM*, Nr.E/50-76.

56 Dahiliye Nezareti Emniyyet-i Umûmiyye Müdiriyetinden Konya Vilâyeti'ne gönderilen 18 Mart 1335 tarihli acil şifre, *BOA, DH-ŞFR*, Nr.97/175

57 Bu gelişme karşısında İzmit Mutasarrıflığı ise "İngilizler odunun naklinde mutlaka ısrar ederlerse mikdarı hakkında bir mazbata tanzîminden başka şimdilik çare olmadığı düşüncesiyle İngilizlerle münakaşaya fırsat verilmemesi kanaatindeydi. Bu konuda Sapanca Nahiye Müdürü şiddetle uyarılmıştı. Bkz., İzmit Mutasarrıflığı'ndan Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 3 Nisan 1335 tarihli tezkire, *BOA, DH-İUM*, Nr.E/50-37, lef 2.

58 Canik Mutasarrıfı Edhem Bey'den Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 9 Nisan 1335 tarihli tezkire, *BOA, DH-İUM*, Nr.E/50-29, lef 2; 13 Nisan 1335 tarihli Nezaretin cevabında ise , bu konuda Harbiye Nezareti'nin olumlu görüş bildirdiği ifade ediliyordu., *BOA, DH-İUM*, Nr.E/50-29, lef 1.

59 *BOA, DH.KMS*, Nr.50-1/33, lef 5.

60 Dahiliye Nezareti'nden Sadaret'e yazılan 13 Mart 1335(1919) tarihli tezkire, *BOA, DH.KMS*, Nr. 50-1/33, lef 4.

tilması ve gazete müdürünün de Divan-ı Harbî Örfî'de yargılanması Meclis-i Vükelâ'da uygun bulunmuştu⁶¹.

Aynı şekilde İngilizler, Nisan 1919'da Cizre kazası müftü ve müderrisi Ahmed Hilmi Efendi'nin "bazı ahvâl ve harekât-ı gayr-i marziyyesinden dolayı " azledilmesini istemişlerdi⁶². İngilizlerin bu talebi hükümetçe uygun bulunmuş ve Ahmed Hilmi Efendi görevinden alınmıştı⁶³.

Görüldüğü gibi İtilâf devletleri, her fırsatta çıkarlarına uygun olduğu ölçüde çoğu kez emr-i vakiler şeklinde bazı taleplerde bulunmuşlar ve çoğunlukla da bu talepler, dönemin hassasiyetinden dolayı-bazı mağduriyetlere rağmen- Osmanlı hükümeti tarafından vakit geçirilmeden yerine getirilmişti. Tabiatıyla Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale anlamı taşıyan bu hareketler, gayr-i Müslimlerin bazı sorunlarının çözümü amacıyla İtilâf Komiserliklerine başvurularıyla daha da artmıştı.

b) Müslüman Olmayan Osmanlı Vatandaşlarının bazı isteklerinin karşılanması amacıyla İtilaf Yüksek Komiserliklerinin Girişimleri:

Bilindiği gibi Mondros mütarekesi'nin imzalanması ve ardından İtilâf kuvvetlerinin Anadolu ve Trakya'da işgallere başlaması, en fazla Osmanlı Devleti'nin Müslüman olmayan vatandaşları arasında sevinç yaratmıştı. Tabiatıyla bunda, Osmanlı Devleti'nin siyasî varlığının sona ereceğine ve dolayısıyla kendi emellerine gerçekleştirmek için fırsat doğacağına olan düşünce egemen olmuştu. Ayrıca, mütarekenin bihakkın uygulanması yolunda bir takım komisyonların kurulması ve bunun yanısıra Hürriyet ve İtilaf Partisi, mensuplarının bir "devr-i sabık" yaratmak amacıyla İttihatçıları Divan-ı Harbî Örfî'de yargılamak istemeleri⁶⁴ gibi konulardaki faaliyetlerin çoğalması Osmanlı Devleti'ni her türlü otorite sağlama imkânından yoksun bırakmıştı. İşte bu ortamda, Osmanlı Devleti'nin Müslüman olmayan vatandaşları, özellikle harb sırasında seferberlik gerekçesiyle elkonulmuş olan gayr-i menkullerini geri almak için İtilâf Yüksek Komiserliklerine başvurmayı yegâne çare olarak gördüler.

Tesbit edebildiğimiz kadarıyla bu gibi talepler, daha fazla Mart 1919'dan itibaren yoğunluk kazanmaktaydı. Kanaatimce bunda, Ocak-Şubat 1919'da Antep,

⁶¹ Sadaret'den Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 17 Mart 1335 tarihli tezkire, *BOA, DH-KMS*, Nr.50-1/33, lef 6; Daha sonra durum, 20 Mart 1919'da Karesi Mutasarrıflığı'na bildirilmişti.

⁶² Dahiliye Nezareti'nden Meşihat Dairesi'ne gönderilen 26 Nisan 1335 tarihli tezkire, *BOA, DH-KMS*, Nr.50-2/4, lef 1/1,

⁶³ Meşihat Dairesi'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 30 Nisan 1335 tarihli cevabî tezkire, *BOA, DH-KMS*, Nr. 50-2/4, lef 2. Bu karar, 13 Mayıs 1335'de İngiliz büyükelçiliğine bildirilmişti.

⁶⁴ T.Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, I, s.8-16.

Maraş ve Urfa gibi güneydoğu vilâyetlerinin İtilâf kuvvetlerince işgalinin tamamlanarak İtilâf Devletlerinin Türkiye'deki askerî varlığının iyice güçlenmesinin büyük payı vardı. Daha doğru deyişle; Müslüman olmayan Osmanlı vatandaşları, Türkiye'de tek otoritenin İtilâf Devletleri olduğunu iyice anlamışlar ve ona göre hareket etmişlerdi.

Meselâ; Burgaz yoluyla köylerine dönmek isteyen Sekebaşı Rum göçmenleri, Çorlu kaymakamını engel çıkardığı için İstanbul'daki İngiliz Siyasî Temsilciliği'ne şikayet etmişlerdi⁶⁵.

Ayrıca, Bakırköy Yenimahalle'de Ohannenos caddesinde Zaruc Adamyan adlı bir Ermeni'ye ait olup binbaşı Ali Rıza Bey tarafından işgal edilmiş olduğu sanılan- ki sonradan Ali Rıza Bey olmadığı anlaşılıyor- bir evin tahliye edilerek sahibine iadesi, İngiliz Siyasî Temsilciliği'nden istenmişti. Yine Bakırköy Peştemalci sokağında Mariko Çekina'nın sahibi bulunduğu ve Yusuf Bey adlı bir kimsenin işgal ettiği 7 numaralı evin mahkeme kararını beklemezsizin sahibine teslimi kararlaştırılmıştı. Bundan başka, Beşiktaş Cihannüma'da 84 numaralı evin iki yıllık icar bedeliyle teslimi ile yine Beşiktaş'da Pavlos Pena adlı Rum'a ait iki hanenin tahliyesi de İngiliz Siyasî Temsilciliği'nden talep edilmişti⁶⁶. Aynı şekilde, Edirne Vilâyeti'ne 13 Mart 1919'da gönderilen bir yazıda, İngiltere teb'asından Giros Galya ile Atanasyadis Simondis adlı iki Rum'un Uzunköprü'de sahibi bulunduğu su değirmenin kendilerine verilmesi İngiliz Siyasî Temsilciliği tarafından istenmişti⁶⁷. Hatta İngilizler, bu aşamada, Ermeni tehirci sırasında yapıldığı iddia olunan mezalim hakkındaki şikayetlerle de ilgilenmekte ve bu şikayetleri Osmanlı hükümetine iletmekteydi. Nitekim, 14-15 Mayıs 1915'de Bursa'daki Ermeni mahallesinde olup bitenler hakkındaki bir tahrir, İngiliz Fevkalade Komiserliği tarafından Osmanlı hükümetine verilmiş ve akıbeti sorulmuştu⁶⁸.

c) İtilâf Temsilcilerinin Osmanlı Hapishanelerine Müdahaleleri:

Mondros mütarekesi'nin 4.maddesi, İtilâf devletlerine mensup harp esirleriyle Ermeni esir ve tutuklularının İstanbul'da toplanarak hiçbir şarta bağlı kalmadan İtilâf temsilcilerine teslim edilmelerini öngörmekteydi⁶⁹. Özellikle Ermeni tutukluların şartsız İtilaf temsilcilerine teslim edilmesi zarureti, ister istemez Osmanlı hapishanelerinin de Anadolu ve Trakya'da dolaşan İtilâf kontrol subaylarının so-

⁶⁵ Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsûs Müdiriyyeti'nden Edirne Valisi Salim Paşa'ya gönderilen 3 Mart 1335 tarihli telgraf, *BOA, DH-KMS*, Nr.50-1/43, lef 1.

⁶⁶ Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsûs Müdiriyyeti'nden İstanbul Vilâyeti'ne gönderilen 13 Mart 1335 tarihli tezkire, *BOA, DH-KMS*, Nr.50-1/25.

⁶⁷ Aynı belge

⁶⁸ Dahiliye Nezareti Emniyyet-i Umûmiyye Müdiriyyeti'nden Hüdavendigâr Vilâyeti'ne Mart 1919 tarihli mühim ve müsta'cil şifre, *BOA, DH-ŞFR*, Nr.97/146.

⁶⁹ İlgili 4.madde için bkz., *TV*, Nr. 3384, 3 T.sani 1334; Ali Türkgeldi, *Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, s.70; *Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, I, s.47.

rumluluk alanına girmesine sebep oldu. Ancak, İtilâf temsilcileri, hapisane teftişlerinde, sadece Ermeni değil Rum tutuklu ve hükümlüleriyle de ilgilenmiş; çoğunlukla Osmanlı yöneticilerinin haklı itirazlarına rağmen Ermeni ve Rum tutuklu ve hükümlülerin birlikte serbet bırakılmalarını sağlamaya çalışmışlardı. Öyle ki; bu "serbest bırakma" girişimleri, sadece İtilaf kontrol subaylarıyla sınırlı kalmamış; artan oranda İtilâf kuvvetlerine mensup polis subayları ile askerleri tarafından da kolaylıkla uygulanır olmuştu⁷⁰. Tabiatıyla bu gibi durumlar diğer müslüman tutuklu ve hükümlülerin yanısıra müslüman halk arasında büyük rahatsızlıklar doğurmuştu. Nitekim, Aydın⁷¹ ve İzmir⁷² vilayet hapisanelerinde yaşanan olaylar, İtilâf Devletlerine mensup görevlilerin Osmanlı hapisanelerine yaptıkları müdahalelerinin en açık örneklerini oluşturmaktaydı.

Daha önce sözünü ettiğimiz bir Fransız amiralin mütareke hükümlerinin uygulanması amacıyla askerî erkânıyla birlikte 28 Kasım 1918'de Samsun'a geldiğinde ilk işi, Rum ve Ermeni tutuklu ve hükümlülerinin sayısı ile tutuklanma sebeplerini sormak olmuştu. Fakat Fransız amiralinin bu girişimi, Samsun'daki Osmanlı mülkî ve askerî yöneticiler tarafından "idâre-i dahiliyyeye müdâhale" şeklinde algılanmıştı. Üstelik, Ermeniler dışında mütareke şartlarında böyle bir hüküm bulunmuyordu⁷³. Nitekim Fransız amiral, İstanbul'a döndüğünde, Osmanlı Dahiliye Nezareti'ne verdiği notada, sadece çok sayıda olduğunu söylediği harb esirlerinden başka bir şeyden söz etmemişti⁷⁴.

Anlaşılan o ki, İtilâf Devletleri, ya mütarekeyi uygulama aşamasında İtilâf kontrol subaylarının çabalarını yeterli bulmuyordu; ya da mahallî Osmanlı askerî ve sivil idarecilerinin isteksizlikleri, mütarekenin 4.maddesinin uygulanmasını

⁷⁰ Şu gözlem Halide Edip'e aittir: "Kolonel Heathcote Smythe İngiliz genel karargahının en kudretli şahsiyetiydi. Bu adam bir gün İstanbul'un hapisanelerini teftişe gitmişti... Kolonel, azınlıklara mensup bütün mahpusları o gün hemen serbest bıraktırdı.", H.Edip Adıvar, *Türkün Ateşle İmtihanı*, s.10.

⁷¹ Mümin Yıldıztaş, *Mütareke Döneminde Suç Unsurları ve İstanbul Hapishaneleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, İstanbul 1997, s.73-75.

⁷² İngiliz Albay Smith, Osmanlı Adliye Nezaretinin cinayetten tutuklu bulunanlardan sadece Ermeni ve Rumların, diğer suçlardan tutuklu bulunanların ise tümünün serbet bırakılmasını ilişkin kararı işleme koymak amacıyla 20 Mart 1919 günü yanında Rum Avukat Athinogenini olduğu halde İzmir hapisanesine gitmiş ve 1250 Hıristiyanı serbest bıraktırmıştı. Cinayet suçundan dolayı mahkum oldukları halde kendilerinin serbet bırakılmadıklarını gören Müslüman mahkumlar, "Padişahım çok yaşa" diye bağıarak Rum ve Ermeni mahkumları rehine almaları üzerine hapishanenin etrafı askerler tarafından çevrilmiş, yapılan silahlı müdahale sonucunda Müslüman bir mahkum hayatını kaybederken bir diğeri de yaralanmıştı. Bu konuda geniş bilgi için bkz., Engin Berber, *Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922*, s.95-96.

⁷³ Canik Mutasarrıfı Kemal Bey'den Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 28 T.sani 1334 tarihli tezkire, BOA, DH-KMS, Nr.49-1/41, lef 2.

⁷⁴ Dahiliye Nezareti'nden Canik Mutasarrıfı'na gönderilen 3 K.evvel 1334 tarihli acil şifre, BOA, DH-ŞFR, Nr.94/18.

güçleştiriyordu. Bundan dolayı İtilâf Devletleri, Osmanlı hükümeti üzerindeki baskılarını artırdılar.

Nitekim bu baskıyı 23 Ocak 1919 tarihli Meclis-i Vükelâ'nin bir kararında görmek mümkündür. Söz konusu kararda, mütarekenin 4.maddesinin aynen uygulanmasına itiraz edilmiyor; savaş sırasında esir edilmiş veya idareten tutuklanmış bütün Ermenilerin İngilizlere teslim edilmesi yeniden onaylanıyordu. Ancak, ilgili maddenin hükmüne girmeyen -adi suçlular gibi- Ermeni tutuklu ve hükümlülerin tahliye edilmeleri uygun görülüyor; diğer milletlere mensup tutuklu ve hükümlülere örnek teşkil etmesinden ve ülkede asayişin bozulmasından endişe ediliyor⁷⁵. Bu meyanda İzmit Mutasarrıflığı'na gönderilen 1 Şubat 1919 tarihli bir şifrede, mütareke hükümlerinin adı suçlu tutukluları içine almadığından söz edilmişti⁷⁶.

Buna rağmen İngiliz subayları, Anadolu ve Trakya'daki teftişlerinde keyfi hareketlerde bulunmaya devam ettiler. Konya'da İngiliz yüzbaşı Hatkinson, 8 Şubat 1919'da af kararı çıkan Suriyeli mahkumlardan iki yıl hüküm giymiş olan Hayfali Antuvan oğlu Yusuf'un-ki 16 aydır hükümlü- derhal serbet bırakılmasını istedi. Fakat, Konya Valisi Cemal Bey, İngiliz yüzbaşının müdahalesine meydan vermemek için adı geçen hükümlüyü hapisden çıkarmış ve polisin gözetim altında tutacağı bir evde misafir edilmesini sağlamıştı⁷⁷. Aynı şekilde, İngiliz Fevkalade Komiserliği, Nusaybin Hapishanesi'nde veya başka bir hapishanede buldukları halde Necip Tikrit adlı bir kimse ile arkadaşlarının derhal tahliyesini istemişlerdi. Buna sebep, 7 hafta önce İngiliz memurlarınca yapılması istenen tahkikâtın yeterince yürütülmemesi düşüncesi idi⁷⁸. Herhalde bu düşünceden dolayı olsa gerek, İstanbul'daki İngiliz Siyasi Temsilciliği, Harbiye Nezareti'nde tutuklu bulunan Osmanlı teb'asından Koço Dimitriyo adındaki Rum'un bir an önce mahkemesinin yapılarak sonuçlandırılmasını istemişti⁷⁹.

Diğer taraftan İngiltere temsilcileri, hapishaneleri ziyaret ettikleri sırada birtakım katilleri de tahliye etmekte bir beis görmüyorlardı. Bu durum, Osmanlı hükümetince kesinlikle kabul edilemez idi. Her ne kadar İngiltere Fevkalade Komiserliği tarafından da "nazar-ı cevaz ile bakılamayacağı" ifade ediliyorsa da mütareke dışı (haliyle kanun dışı) tahliye girişimlerine meydan verilmemesi Dahiliye Nezareti tarafından Edirne, Erzurum, Ankara, Aydın, Bitlis, Hüdavendigâr,

⁷⁵ BOA, Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV), Nr.214/28.

⁷⁶ BOA, DH-ŞFR, Nr.96/22.

⁷⁷ Konya Valisi, yüzbaşının 15 Şubat akşamı trenle mahkumu sevk edeceğini, ama, bundan dolayı, bir çıkmasından endişe duyduğunu ifade ediyordu. Bkz., Konya Valisi Cemal Bey'den Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 13 Şubat 1335 tarihli şifre, BOA, DH-ŞFR, Nr.96/190.

⁷⁸ Dahiliye Nezareti Emniyyet-i Umûmiyye Müdiriyyeti'nden D.bekir Vilayeti'ne gönderilen 7 Mart 1335 tarihli acil şifre, BOA, DH-ŞFR, Nr. 97/55.

⁷⁹ Dahiliye Nazırı İzzet Bey'den Harbiye Nazırı Ferid Paşa'ya 4 Mart 1335 tarihli tezkire, BOA, DH-KMS, Nr. 50-1/15.

D.bekir, Sivas, Trabzon, Kastamonu, Konya, Mamuretü'l-aziz, Van vilayetleriyle İzmit, Bolu, Canik, Çatalca, Karesi, Kal'a-i Sultanıyye, Menteşe, Teke, Kayseri, İçel, Eskişehir ve Kütahya mutasarrıflıklarına şifre ile bildirilmişti⁸⁰. Aksi halde, bu tarz tahliyesi gerçekleşen kimseler "firarî" muamelesi görecekti⁸¹. Bu durumu önlemek ve de tahliye yönünde müdahalelere maruz kalmamak için İngiliz subayların uygun bir dille ikna edilmeleri gerekiyordu⁸². Yine de İngiliz subayları mütarekeye aykırı bir şekilde Müslüman olmayan bazı kişileri tahliye etmeye çalışıyorlardı.

İtilâf Devletlerinin Müdahaleleri Karşısında Osmanlı Devleti'nin Tutumu:

Şurası bir gerçek ki, Mondros mütarekesi'nin imzalanmasından sonra çok geçmeden başlayan İtilâf devletlerinin müdahaleleri karşısında Osmanlı hükümeti ve onun taşradaki temsilcileri-mülkî ve askerî yöneticileri- oldukça pasif bir tutum içinde görünmüşler; en haklı oldukları durumlarda bile uzlaşmayı/sessiz kalmayı tercih etmişlerdi. Bu ise, İtilâf Devletlerinin müdahale ve baskılarının daha da artmasına zemin hazırlamıştı. Acaba, Osmanlı Devleti, niçin böylesi pasif bir yaklaşım içine girmişti? Yoksa, Osmanlı Devleti'ni bu tarz pasif ve uzlaşmacı davranmaya zorlayan birtakım sebepler mi vardı?

Bilindiği gibi, Mondros mütarekesi'nin imzalanması, yukarıda değindiğim gibi, başkent İstanbul'da Osmanlı hükümeti ile aydınları arasında iyimser bir havanın doğmasına sebep olmuştu. Bu iyimser hava, devrin Sadrazamı Ahmed İzzet Paşa'yı da etkilemişti. Nitekim, aynı zamanda Genelkurmay Başkanı olan Ahmed İzzet Paşa, 31 Ekim 1918'de, 9.Ordu Komutanlığı'na gönderdiği bir emirname, "şeref ve namus-ı milletimize mugayir olmayarak gösterilecek şartlarla sulh temennisinde"bulduklarını bildirdikten sonra "...şu vaz'iyet-i siyâsiyyeyi mümkün olduğu kadar elbirliğiyle lehimize tebdil ve ta'dil çârelerini aramak"tan söz etmişti⁸³. Bununla yetinmeyen Ahmed İzzet Paşa, kendi uzlaşmacı politik yaklaşımını da şu sözlerle ortaya koymuştu:

"Sulh müzâkeresine girinceye kadar düşmanlarımızın ötedenberi bir cihan sulhü için ilân ettikleri esaslar haricine çıkmayarak bunlardan bize mülâyim gele-

⁸⁰ Dahiliye Nezareti Emniyyet-i Umûmiyye Müdiriyyeti'nin 12 Nisan 1335 tarihli genelgesi, *BOA, DH-ŞFR*, Nr.98/132. Herşeye rağmen katillerin tahliyeleri istenirse, ilk önce komiserliğe, daha sonra nezarete bildirilecekti.

⁸¹ Canik Mutasarrıflığı'ndan Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 9 Nisan 1335 tarihli şifre, *BOA, DH-ŞFR*, Nr.98/107.

⁸² Meselâ, Samsun hapishanesi'nde mahkum olan Kostantin Sumdis, Parasko oğlu Yerahiyos, Yordan oğlu Yorahi, Berjinoğlu Hacı, Yervanet Dediyan adlı mahkumların tahliyeleri hakkında Dahiliye Nezareti'nin görüşü için bkz., Dahiliye Nezareti'nden Samsun Mutasarrıflığı'na 12 Nisan 1335 tarihli şifre, *BOA, DH-ŞFR*, Nr 98/131.

⁸³ *ATASE Arşivi, Kls 253, Dos 1, Fih 1-44, 45.*

cek kısımları şimdiden mevkî-i fi'le koymak ve bir tarafa mücâvir hükümetlerle anasır-ı ecnebiyyeyi devr-i hükümetimizden hoşnûd bırakmak suretiyle itimâdları vesâ'ir sulhde lehimize hareketlerini mümkün olduğu kadar kazanmaktır."⁸⁴.

Gerçekten bu yaklaşım, İtilâf devletlerinin ardı arkası kesilmeyen müdahaleleri karşısında Osmanlı Devleti'nin geleceğinin görüşüleceği "barış konferansı" düşünülerek kararlaştırılmış/hesaplanmış olan uzlaşmacı bir politikanın ifadesiydi. Aynı zamanda bu yaklaşım, daha sonra kurulacak olan Osmanlı hükümetlerinin de yine benzer sebeplerle vazgeçemeyip uygulamak zorunda kaldıkları İtilâf devletlerinin müdahalelerine karşı siyasetlerinin esasını oluşturmuştu.

Diğer taraftan, Osmanlı Padişahı VI.Mehmed Vahdeddin de biraz farklı olmakla beraber İtilâf devletlerinin baskı ve müdahalelerinden şikayetçiydi. Sultan Vahdeddin, İtilâf devletlerinin askerî yetkililerinin kendisini "mutlak hükümdar" yerine koyarak baskıyla bazı taleplerde bulduklarını ve bu talepleri, yerine getirmek zorunda kaldığını dile getirmekteydi.. Ali Fuad Türkgeldi'nin aktardığına göre, bu baskılardan bunalan ve tahtı terketmeyi bile düşünen Sultan Vahdeddin'in sözkonusu baskılara boyun eğmesinin sebebi, İtilâf devletleri askeri yetkililerinin sıkça tekrarladıkları İstanbul ve Boğazların işgal edilerek yönetimin Rumlara bırakılması tehdidi idi⁸⁵.

Bu süreçte, gerek mütareke şartlarının Londra'da görüşüldüğü sırada İngilizlerin Boğazlar ve İstanbul hakkındaki görüşleri⁸⁶, gerek Mondros mütarekesinin İstanbul ve Boğazlarla ilgili hükümleri⁸⁷ ve gerekse İstanbul'un işgali (16 Mart 1920) sıralarında İtilâf devletlerinin İstanbul ve Boğazların geleceği hakkında yaptıkları tartışmalar⁸⁸ hatırlanacak olursa, Sultan Vahdeddin'in endişelerinin hiç de yabana atılacak cinsten olmadığını ortaya koymaktaydı. Her ne kadar bu endişeler makul görünse de geçen süre içinde İtilâf Devletlerinin Anadolu ve Trakya'daki işgallerini önleyemediği de diğer bir gerçektir.

Her şeye rağmen Osmanlı hükümeti, mütarekenin imzalanmasından itibaren sözünü ettiği beklenti ve endişelerden kaynaklanan uzlaşmacı siyasetini sürdürmüştü. Bunu Osmanlı Dahiliye Nezareti tarafından vilâyetlere gönderilen mütareke hükümlerinin uygulanması ile bunu kontrol edecek İtilâf subaylarına her türlü kolaylığın gösterilmesi hakkındaki emirlerde görmek mümkündü. Meselâ, Canik Mutasarrıflığı'na gönderilen 15 Ocak 1919 tarihli bir şifrede, Samsun'a gelmesi beklenen Muhtelit Filo komutanlarının mütareke hükümlerine uygun başvuruları-

⁸⁴ Aynı belge.

⁸⁵ Ali Fuad Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, s.183.

⁸⁶ S.Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, I, s.58.

⁸⁷ Mondros mütarekesi'nin ilk dört maddesinin İstanbul ve Boğazlarla ilgili olması dikkat çekiciydi. Bu konuda bkz. A.Türkgeldi, *Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, s. 69-70.

⁸⁸ B.Criss, *İşgal Altında İstanbul 1918-1923*, s.21-25.

nın "hüsn-i kabûlü" ile gerekli kolaylığın gösterilmesi istenirken⁸⁹ yine aynı amaçla Konya'ya gelen İngiliz subaylarının kesinlikle rahatsız edilmemesi ve hareketlerinin uzaktan izlenmesi emredilmişti⁹⁰. Hatta, Eğridir'e gelecek iki İngiliz subayına benzer kolaylığın gösterilmesinden başka resmî mahiyette olmaksızın Müslüman halkın İngiltere hükümeti lehine "tezâhürât-ı dostânedede bulunmalarına" engel olunmaması da Konya Valiliği'nden talep edilmişti⁹¹. Aynı talep, 18 Şubat 1919 tarihli bir şifreyle Akşehir'e demiryolu hattını korumak amacıyla gelen İngiliz askerî birliği için de tekrarlanmıştı⁹². Ayrıca, bazı Fransızlara ait emlak ve eşyayı teslim etmek üzere üç günlüğüne Gelibolu ve Kal'a-i Sultaniyye'ye gelecek olan 14 Fransız subayının teslim işlemleri sırasında kendilerine yardımcı olunması ve gerekli memurların tayin edilmesi mahallî idarecilerden istenmişti⁹³. Bu tarz emirleri Osmanlı hükümetinin göndermesindeki amacı, Dahiliye Nezareti'nden Konya Vilayeti'ne bildirildiği gibi "ahvâl-i hâzırada hüsn-i idâre-i maslahatla her türlü sızıltı ve müdahaleye meydan verebilecek halâtıdan be-gayet tevekkî olunması" idi⁹⁴.

Hemen belirtelim ki, bütün olumsuzluklara rağmen Osmanlı hükümeti, mütarekenin ilk günlerinden itibaren İtilâf kontrol subaylarının mütareke dışı müdahalelerine kesinlikle taraftar değildi. Öyle ki, vilayet ve mutasarrıflıklara gönderilen emirlerde, güvenliğin bozulmasına yolaçmadan buna izin verilmemesi isteniyordu. Bunun için için "menâfi-i memleketin ihtiyâcât ve icâbâtının da nazar-ı dikkatden dâr tutulmaması ve tarz-ı beyânda mahîrâne ve muknî bir lisân-ı siyâset kullanılması" gereğinden söz ediliyordu. Dahiliye Nezareti tarafından 30 Kasım 1918'de Sinop Mutasarrıflığı'na gönderilen bu şifre emrinden⁹⁵ başka 7 Ocak 1919'da Kastamonu Vilayeti'ne gelen diğer bir şifre yazıda da benzer yaklaşım sergileniyor ve İtilâf subaylarının Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahaleye hakları olmadığı belirtilerek "lisân-ı münâsible tefhîmi ve taleplerinin bertaraf edilmesi" emrediliyordu⁹⁶. Tabiatıyla bu "bertaraf işlemi", şikayete mahal bırak-

⁸⁹ BOA, DH-ŞFR, Nr.95/126.

⁹⁰ Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiyye Müdiriyyeti'nden Konya Vilâyeti'ne gönderilen 22 K.sani 1335 (19 R 1337) tarihli şifre, BOA, DH-ŞFR, Nr.95/202

⁹¹ Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiyye Müdiriyyeti'nden Konya Vilâyeti'ne 5 Şubat 1335 (4 C-evvel 1337) tarihli şifre, BOA, DH-ŞFR, Nr.96/57

⁹² BOA, DH-ŞFR, Nr.96/236.

⁹³ Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiyye-i Dahiliye Müdiriyyeti'nden Gelibolu Mutasarrıflığına gönderilen 22 K-sani 1335 tarihli gayet acil şifre, BOA, DH-ŞFR, Nr.95/210, Aynı müdiriyyetten Kal'a-i Sultaniyye Mutasarrıflığı'na gönderilen 22 K-sani 1335 tarihli gayet acil şifre, BOA, DH-ŞFR, Nr 95/211.

⁹⁴ 24 Şubat 1335 tarihli husûsî şifre, BOA, DH-ŞFR, Nr.96/294.

⁹⁵ BOA, DH-ŞFR, Nr.93/322.

⁹⁶ BOA-DH-ŞFR, Nr.95/65.

madan ve de asayışı bozmadan kurulabilecek karşılıklı iyi ilişkiler ortamında olacaktı⁹⁷.

Ancak, Aralık 1918-Ocak 1919 aylarında Fransız işgaline uğrayan Adana'da mütarekeye aykırı gelişen olaylar, İtilâf Devletleri'ne karşı uzlaşmacı politika ilemekte olan Osmanlı hükümetinin tavrında bazı değişmelere sebep oldu. 6 Şubat 1919'da Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiyye Müdiriyeti'nden Adana Vilâyeti'ne gönderilen acil bir şifrede, ilk önce bu gibi olayları önlemede siyasî girişimlerin sonuç vermediği vurgulanıyordu. Öyle ki Adana'da Osmanlı hakimiyetine karşı olabilecek her türlü saldırının mümkün olduğunca "kavlen ve fi'ilen" önlenmesi isteniyor ve bunun devletin başına siyasî bir gaile açmadan ve Adana'da İtilâf güçlerinin müdahalelerinin artmasına meydan vermeden sağlanması gereğinden söz ediliyordu⁹⁸. Nisan başlarında Adana'da İşgal kuvvetleri komutanı tarafından Adana Posta ve Telgraf İşleri Müdürlüğü'ne bir İngiliz teğmenini kolaylıkla ataması⁹⁹ dikkate alınırca, aslında eskisinden pek farklı olmayan bu politik tavır değişikliğinin bir işe yaramadığı anlaşılıyordu.

Bunun en büyük göstergesi 10 Şubat 1919'da Adana'da Türklere ait mağazaların Ermeniler tarafından yağmalanması¹⁰⁰ üzerine Osmanlı Hariciye Nezareti'nin bu olayı protesto etmek için aynı gün İtilâf Yüksek Komiserliği'ne yaptığı başvurunun sonuçsuz kalmasıydı. Nitekim Osmanlı Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa, bu konudaki hayal kırıklığını şu sözlerle yorumlamıştı¹⁰¹ :

"Devlet işlerine müdahale yalnız Adana vilâyetine münhasır değildir. İstanbul'da bile esefle pek çok görülen ve siyaset yoluyla defî çaresi bulunmamasından zaruri olarak bakanlar kurulunda ya kabul veya göz yummaya mecburiyet hâsıl eden tecavüzler cümlesindedir."

Şurası bir gerçek ki, Osmanlı hükümetinin Adana'daki olaylara tepki göstermesindeki en önemli sebep Ermenilerin şiddetli saldırılarından daha fazla oradaki Osmanlı yönetiminin üstünde bir "Fransız Kontrol İdaresi"nin kurulmasıydı. Bu ise Osmanlı Devleti'nin Adana'daki siyasî hakimiyetini ortadan kaldıran bir gelişmeydi ve kabul edilemezdi. Osmanlı Devleti için hayatî nitelik taşıyan -sembolik de olsa- siyasî hakimiyet meselesi, 23 Şubat 1919'da İzmir'de İtalyan temsilci Cavaliero Monfredi ile görüşen İzmir Valisi Nurettin Paşa için de önemliydi:

"Gayemiz, Osmanlı hakimiyetinin korunmasıdır. Şimdilik hiçbir devletin murakabesine girmeyi düşünmüyoruz. Yunan murakabesini de asla kabul etmeyiz.

⁹⁷ Dahiliye Nezareti İdare-i Umûmiyye-i Dahiliye Müdiriyeti'nden Menteşe Mutasarrıflığı'na gönderilen 19 K-sani 1335 tarihli şifre, *BOA, DH-ŞFR*, Nr 95/166

⁹⁸ *BOA, DH-ŞFR*, Nr 96/128

⁹⁹ T.Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, I, s.63.

¹⁰⁰ Kasım Ener, *Çukurova Kurtuluş Savaşı'nda Adana Cephesi*, s.6.

¹⁰¹ *Mondros Mutarekesi ve Tatbikatı*, I, s 104.

Böyle bir halde Büyük Devletleri tercih ederiz. Bu arada, İtalya'yı da dikkate alı-
rız"¹⁰².

Diğer taraftan, 1 Şubat 1919'da İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe-
'un Osmanlı Hariciye Nazırı Reşit Paşa'ya bir nota vererek İngiliz savaş tutsakla-
rına kötü davranmaktan sanık 23 Türk vatandaşının İngiliz askerî makamlarına
teslim edilmek istenmesi de bir başka hakimiyet sorunu doğurmuştu. Özellikle,
Harbiye Nezareti'nin direnmesi yanısıra yukarıda bahsettiğim olayların etkisiyle
bu İngiliz teklifi, Osmanlı Hariciye nezareti'nce 16 Şubat 1919 tarihli bir notayla
reddedilmişti¹⁰³. Bunun gerekçesi ise "hukuk-ı esasiyye-i devlete" aykırı olması
ve mütarakede yer almaması idi. Sina Akşin'e göre, Osmanlı hükümetinin böyle-
sine cesur bir karar almasında Fransızların bu işe karışmalarının payı kadar muh-
temelen Sultan Vahdeddin'in İngilizlerle bir pazarlık taktiği olarak bu olayı değer-
lendirmek istemelerinin etkisi vardı¹⁰⁴.

3 Mart 1919'da iktidara gelen I.Damad Ferid Paşa hükümeti, İzmir'in işgal
edildiği 15 Mayıs tarihine kadar olan dönemde, her şeyden önce, Batı Anadolu ve
Trakya'nın Yunanistan'a katılması için güçlü bir kampanyayla uğraşmak zorunda
kaldı. Ayrıca, Orta ve Doğu Karadeniz bölgelerindeki Rumların Pontoscü eylem-
leri sürmekteydi. Bu dönemde hükümet, Yunan emellerinin önüne set çekebilmek
için kendi siyasetini, makro düzeyde, İngilizlerin Türkiye siyasetiyle paralel hale
getirmeye çalışırken, mikro düzeyde İtilâf Devletlerinin çeşitli müdahalelerini ön-
leyebilecek adımlar atmaktan da çekinmedi. Öyle ki, Batı Anadolu dışındaki yer-
lere İtilâf kuvvetlerinin işgallerine direnebilecek güçlü komutanlar atarken, Aydın
Valisi İzzet Bey'in tavsiyesiyle, merkezi İzmir olan 17.Kolordu Komutanlığı'na
Nurettin Paşa'nın yerine henüz 10 Nisan'da emekli olmuş Mirliya Ali Nadir Paşa-
'yı getirdi. Bunun sebebi, Ali Nadir Paşa'nın İzmir ve civarına yönelik İtalyan iş-
gali veya Rum taşkınlıklarını önlemek üzere gerçekleştirilecek İngilizlerin ya tek
başlarına ya da Fransızlarla birlikte işgalini kolaylaştıracak/karşı çıkmayacak bir
kişilikte olmasıydı. Bu da Damad Ferid hükümetinin, "eski teb'a Yunan" yerine
bir İngiliz veya İtilâf Devletlerinin ortak işgaline dünden hazır/razı olan -boyun
eğen -politikasının bir sonucuydu.

Ne var ki, Damad Ferid Paşa'nın çok güvendiği İngilizler, İzmir'in Yunan-
lılardan tarafından işgaline seyirci kaldılar. Hatta, bu işgali teşvik edip kolaylaş-
tırdıkları gibi Osmanlı hükümetine haber bile vermediler. Böylece, 15 Mayıs
1919'da İzmir'in işgal edilmesiyle, mütarekenin yerine gerçek anlamda işgal dö-
nemi başlamış ve buna tepki olarak da Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa'nın ön-
derliğinde bir millî mücadele hareketi doğmuştur.

¹⁰² *Mondros Mutarekesi ve Tatbikatı*, I, s 198.

¹⁰³ B.Şimşir, *Malta Savaşları*, s.61-63.

¹⁰⁴ S Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, I, s 156-157

SONUÇ

Mondros mütarekesi'nin imzalanmasıyla I.Dünya Savaşı sırasında kendi aralarında yaptıkları gizli paylaşım anlaşmalarını uygulama fırsatını yakalamış olan İtilâf Devletleri (İngiltere, Fransa ve İtalya) vakit kaybetmeden Musul, İskenderun ve İstanbul gibi Osmanlı Devleti'nin en önemli stratejik yerlerini işgal etmişlerdir. Tabiatıyla bu işgaller, mütarekenin keyfi yorumlanmasından dolayı bir "işgal mantığı" içinde gerçekleşmiştir. Bunda amaç, yakın bir gelecekte yapılacak barış konferansında Osmanlı Devleti hakkında nihai karar verilinceye kadar bu yerleri askerî yönden kontrol altında tutmaktır.

Bu gerçeği iyi kavrayamayan Osmanlı resmî ve sivil çevrelerinden çoğu kimse, Mondros mütarekesi'ni Almanya, Bulgaristan ve Avusturya-Macaristan gibi diğer müttefiklerinkine nazaran "hafif" olduğu gerekçesiyle iyimser karşılamışlardır. Ne var ki, çok geçmeden İtilâf Devletlerinin müdahale ve işgallerinin peşisıra gelmesi, bu iyimserliğin kaybolmasına sebep olmuştur. Zaten İtilâf Devletlerinin, özellikle İngilizlerin, istedikleri de buydu. Öyle ki İngilizler, bu mütarekenin Osmanlı Devleti'ne zorla dikte ettirildiği ve dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin tasfiye edilmekte olduğu fikrinin sadece Osmanlı Devleti'nde yaşayan Müslümanların değil kendi sömürgelerindeki Müslümanların da zihinlerine yerleşmesini amaçlamışlardır.

Bu gerçeği anlayabilmek için, Mondros mütarekesi'nden sonraki dönemde, İtilâf Devletlerinin Anadolu ve Trakya'da giriştikleri müdahale ve işgallere bakmak yeterlidir. Meselâ; 13 Kasım 1918'den sonra İtilâf kuvvetlerinin İstanbul'da yaptıkları hareketler ve bu hareketler sırasında sergiledikleri sert tavırlar, İtilâf Devletlerinin gerçek niyetlerini ortaya koyacak niteliktedir.

Hemen belirtelim ki, bu dönemde, İtilâf devletlerinin müdahaleleri, mütareke hükümlerinin uygulanıp uygulanmadığını kontrol etmekle görevli İtilâf subaylarının bazı istekleri, Müslüman olmayan Osmanlı vatandaşlarının birtakım taleplerinin karşılanmasına yönelik İtilâf Yüksek Komiserliklerin girişimleri ile belki de müdahalenin en çarpıcı örneğini teşkil eden İtilâf Devletlerine mensup temsilcilerin Osmanlı hapishanelerinden Ermeni ve Rum mahkumların serbest bırakılmasını sağlamaya dönük çabaları şeklinde olmuştur. Özellikle, İtilâf kontrol subayları, gittikleri yerlerde, barınma, yiyecek ve içecek gibi kendi ihtiyaçlarını o yerin mahalli yöneticilerince karşılanmasını istemiş; mahallî yöneticiler de bazen işgüzarlıkla bazen de merkezî yönetimin siyasetine uyarak bu istekleri yerine getirmişlerdir.

Yine aynı şekilde, Osmanlı Devleti'nde otoritenin İtilâf güçlerine geçtiğini gören Müslüman olmayan Osmanlı vatandaşları da, I.Dünya Savaşı'nda seferberlik gerekçesiyle elkonulan gayr-i menkullerinin kendilerine geri verilmesi için İtilâf Yüksek Komiserliklerine başvurmuşlar ve onlar da bu istekleri Osmanlı hükümetine ileterek yerine getirilmesini sağlamaya çalışmışlardır. Ayrıca, bazı Müslüman olmayan Osmanlı vatandaşları (özellikle Rumlar), dönemin olağanüstü şartların-

dan yararlanarak ve de İtilâf askerleriyle işbirliği yaparak Müslüman halkın oturdukları yerlere (ev, çiftlik gibi) baskınlar düzenlemekten geri durmamışlardır. Tabii olarak bu da, Müslüman halkın infialine sebep olmuştur.

Diğer taraftan İtilâf kontrol subaylarının müdahale ettikleri yerlerden biri de Osmanlı hapisaneleri idi. Aslında mütarekenin 4.maddesine göre, savaş esirleri ile Ermeni mahkumların İtilâf güçlerine teslim edilmeleri gerekiyordu. Bu çalışmada da gösterdiğimiz gibi, İtilâf subayları, suçun niteliğine bakmaksızın bütün Ermeni mahkumların serbest bırakılmasını sağlamakla kalmamışlar; bu madde kapsamına Rum mahkumları da dahil etmeye çalışmışlardır. Tabiatıyla bu girişimler, Aydın ve İzmir'de olduğu gibi Müslüman mahkumlar ile onların yakınlarının büyük tepkilerine sebep olmuştur.

Bütün bu olaylar karşısında mütarekenin başından itibaren Osmanlı hükümeti, gelecekteki barış konferansını düşünerek İtilâf güçlerinin Anadolu ve Trakya'daki müdahalelerine fazla ses çıkarmamışlar; ülkede asayişin korunmasına gayret etmişlerdir. Bu konuda, mütareke dönemi Osmanlı hükümetleri aynı politikayı izlemişlerdir. Ahmed İzzet Paşa ile Ahmed Tevfik Paşa hükümetleri, genellikle yukarıda özetlediğim benzer politikayı benimsemekle beraber yeri geldiğinde, İtilâf güçlerinin aşırıya kaçan ve Osmanlı Devleti'nin siyasî hakimiyetini ortadan kaldıran hareketlerinin önlenmesini mahallî idarecilerine emretmeyi de unutmamışlardır. Bu konuda, Batum ve Adana'nın işgalinden sonra İtilâf Devletlerinin mülkî idareye müdahaleleri karşısında Osmanlı merkezî yönetiminin tepkilerini hatırlamak gerekmektedir. Ancak, I.Damad Ferid Paşa hükümeti ise, genel olarak, İtilâf Devletleri nezdinde mütarekenin başından itibaren gözlediğimiz uzlaşmacı siyasete taraftar olmakla beraber özellikle Batı Anadolu'nun Yunan işgaline uğrama ihtimaline karşı kendi siyasetini İngilizlerin Türkiye siyasetiyle örtüştürmeye çalışmıştır ki, İzmir'in işgali, bu siyasetin yanlış olduğunu ortaya koymuştur.